

Dr. Fodor László

A személyiség mint önszerveződő egységes biopszichikus rendszer

Az utóbbi évtizedek személyiségkutatási eredményeinek alapján ma már kétségtelennek tűnik, hogy pszichológiai és pedagógiai megközelítésben a személyiség nagyon sok kisebb-nagyobb jelentőségű, igen változatos jellegű, öröklött és tanult eredetű komponensből álló, meghatározott fejlődési folyamat eredményeképpen objektiválódó, az egyén testét és pszichikus rendszerét szinergikusan, egymást erősítő kölcsönhatásban magában foglaló, nagy horderejű dinamikus képződmény. Olyan pszichoszomatikus élő szerveződés, amelyben a testi és a lelki funkciók szerves egységet alkotnak, s egymástól függetlenül a személy létérdekeit megfelelő módon érvényesítve nem működhetnek. A személyiséget ugyanakkor olyan biopszichikus fejleményként kell felfognunk, amely részint biológiai elemek szerveződése, azaz élettörvények alapján működő organizmus, részint pedig pszichikus jelenségek, funkciók és folyamatok organizációja. E komplex szerveződést tehát sajátos biológiai és pszichológiai folyamatok alapozzák meg, amelyek egyfelől a genetikai programozottság, másfelől külső tényezők, de mindenekelőtt a nevelés hatására, s hangsúlyozottan az öntevékenység által befolyásoltan alapvetően a gyermek- és ifjúkor mentén alakulnak ki, majd a továbbiakban, megfelelő egészségi állapot és kedvező szociális-kulturális környezeti körülmények között folyamatosan gazdagodnak, építődnek, komplikálódnak, tökéletesednek. A személyiség tehát **az** egyszeri és egyedi lény, az individuumnak megszületett ember örökletes és szerzett, individuális testi és lelki tulajdonságainak specifikus rendezettségű sajátos összessége, mindenki mástól eltérő (az egyént mindenki mástól megkülönböztető) szervezettségű egysége. Aligha kell bizonygatni, hogy a személyiség szerkezetét részint az öröklött komponensek öntörvényű érése, részint pedig a tanult összetevők viszonylag hosszú időben lejátszódó (s alapvetően a nevelés által segített) kifejlődése alapozza meg. A nagyszámú összetevő vonatkozásában Allport (1997, 397) igencsak találóan azt jegyezte meg, hogy „a személyiség – sok minden együtt: unitas multiplex”. Ma már azonban inkább úgy fogalmazzunk, hogy a személyiség a környezettel szinte folyamatosan kapcsolatban levő, ahhoz belső egyensúlyállapotát és jóllétét megőrizendő (adaptációs mechanizmusokat működtetve) mintegy alkalmazkodni törekvő biológiai, pszichológiai és szociális komponensek rendszerré ötvöződött szerves egysége.

Jóllehet a két egymással szoros kapcsolatban lévő alrendszer, a fizikai test (az anatómiai-morfológikum, a vegetatív-szomatikum, illetve neurobiológikum) és a pszichikum síkján a komponensek nagyon sokrétűek, változatos kiterjedésűek és eltérő funkciókat betöltő működésűek, a tapasztalat azt igazolja, hogy az egészséges személyiségre mégis egy bizonyos szintű szervezettség, rendezettség, rendszerszerű egységesség és egészlegesség jellemző. A személyiség fejlődése voltaképpen nem egyéb, mint a (változatos tulajdonságokra, folyamatokra, állapotokra vagy vonásokra vonatkozó) komponensek kialakulása (nyilván az érési folyamatokkal párhuzamosan) és az azokat átfogó kapcsolathálózat szervezettségi és egységességi fokának fokozatos növekedése. A szervezettségi és egységességi fok növekedése, a komponensek egymásra hatásának árnyalódása, valamint egymástól való függésének folyamatos finomodása, a személyiség rendszerjellegének kiképződése pedig, mint minden rendszer esetében, a működések és mindenfajta megnyilvánulási formák, valamint mintázatok gazdagodását vonja maga után. Röviden szólva a fejlődés a személyiség esetében egyfelől rendszerképződést jelent, másfelől pedig működési optimalizációt. Éppen ezért az lenne ideális, ha a nevelés számolni tudna az így felfogott fejlődés törvényszerűségeivel, ugyanis csak ekképp válhatna képessé a fejlődés helyes, az egyén és a társadalom érdekeinek egyaránt megfelelő irányba való terelésére. Pedagógiai szempontból azt is érdemes figyelembe venni, hogy az optimalizációs folyamatok a rendszerjelleg kiépülése és megszilárdulása után is zajlanak, hisz a személyiség működése talán soha nem éri el tökéletesség zónáit. A személyiség tehát rendszerjellegének megalapozása után is folyamatosan képes fejlődni, mondhatni élethosszig tartóan tud pozitív irányba módosulni, tökéletesedni. Ez minden bizonnyal az emberi életforma egyik legcsodálatosabb jelensége.

A személyiségre alapvetően még az is jellemző, hogy mint rendkívül sok elemből álló egységes biopszichikus rendszer, fejlődési folyamatának egy bizonyos szakaszában, megfelelő körülmények közepette, elnyeri az önszerveződés lehetőségét. Ennek alapja abban áll, hogy a személyiség, legalábbis komplex funkcionális mechanizmusainak szempontjából kibernetikus jellegű, határtalanul bonyolult nyílt típusú szerveződést képez. A kibernetikus jelleg a személyiségen mint rendszeren belül mindenekelőtt azt biztosítja, hogy a meghatározott adaptív célok függvényében zajló különböző folyamatok helyesbítő (korrekciós) jellegű visszacsatolásokkal valósuljanak meg. Buda Béla (1986, 296) az önszerveződést mindenekelőtt az identitással hozza összefüggésbe, amikor azt írja, hogy „amint az identitás kialakulása a személyiségben elér valamilyen fokot, a személyiség nagymértékben önszervezővé válik”. A személyiségpedagógia mint dinamikus irányultságú

neveléstudományi diszciplína a személyiséget egyrészt aktív és nyílt rendszernek tételezi, másrészt önmaga komplex belső világát szervezni, struktúráját építeni, átalakítani és továbbfejleszteni (önmagát megvalósítani) képes szerveződésnek. A személyiség mint önszerveződő, biológiai alapokon álló pszichikus természetű rendszer kialakulásának és fennmaradásának feltétele azonban nemcsak az identitásra vonatkozik, hanem lényegesen arra is, hogy a személyiség alapvető komponensei vagy részrendszerei (kognitív rendszer, tudat, figyelem, temperamentum, affektivitás, akarat stb.) között legyenek belső kölcsönhatások, erőteljes kohéziós összetartó tényezők által fenntartott függőségi kapcsolatok, s ennek alapján a komponensek minél magasabb összhangja (kongruenciája) és integrációja jöjjön létre. Köztudott, hogy ha egy rendszer integratív szervezettsége igen magas fokot ér el, vagyis ha a megfelelően kialakult alrendszerek egymással szorosan összefüggnek, kölcsönösen egymásra hatnak és közreműködnek, valamint valamilyen (kellőképpen még ma sem ismert) rendező elv szerint meghatározott sorrendbe hierarchizálódnak (azaz alá- és fölérendeltségi viszonyok alakulnak ki közöttük), a rendszer az elkövetkezőkben önszerveződővé válhat, s ekképp mindenfajta megnyilvánulását, de elsősorban viselkedését meglehetősen gazdag és harmonikus mozgásformák, illetve változatos mintázatok fogják jellemezni. Másfelől pedig arra van szükség, hogy maga a személyiség legyen ingerhatásokra fogékony, tapasztalatokra dinamikusan nyitott, s álljon szoros és aktív kapcsolatban, illetve kölcsönhatásban szűkebb-tágabb környezetével, valamint belső szerkezeti hálózatával.

Hitelesnek lehet tekinteni azt a pedagógiai szempontú észrevételt, miszerint a fejlődés során, feltehetően az alakító erővel rendelkező változatos (nevelő) tényezők specifikus hatására, a személyiség szervezettsége és integráltsága fokozatosan növekedik (anélkül azonban, hogy az integráció valaha is maximális értéket, egy végső állapotot érne el). Ennek következtében a személyiség egyrészt stabilitásra törekvő struktúrát, másrészt továbbfejlődésre hajlamos, önmagát építő és szabályozó, a külső hatásokat és a belső szituációkat érzékenyen érző, kognitív és affektív síkon értelmező, feldolgozó, valamint értékelő, s az értékelések alapján hozott döntések függvényében cselekvő, kibernetikai jellegű funkcionális egységet alkot. Úgy tűnik, hogy minden normális személyiség a komponensintegráció révén kialakuló szerves egységesség, a harmonikus összerendezett egészlegesség (csak) egy bizonyos fokát éri el. Ugyanis egy totálisnak megítélt egység elérhetősége mindenképpen kérdésesnek és illuzórikusnak mutatkozik. Éppen ebből kiindulva lehetett az utóbbi időkben kiterjeszteni a személyiség fejlődésének tényét az egyéni élet teljes hosszára. Jó okunk van azt feltételezni, hogy a személyiség egységének

foka határozza meg az alkalmazkodó megnyilvánulások konzisztenciáját, illetőleg az egész személyiség állandóságát, időbeli folytonosságát (kontinuitását), következetességét, végső soron életképességének mértékét. Az egység alapján ugyanis a személyiség érzékenyebben reagálja le a környezet hatásait, eredményesebben értékeli változásait és rendkívül bonyolult adaptív működésekre válik alkalmassá. Ismeretes, hogy a dezintegrált vagy meghasadt egységességű, kontinuitásában mélyrehatóan megroppant személyiséggel rendelkező (rendszerint lelki bajokkal küzdő, önazonosságukban zavart) egyének megbomlott koherenciájú viselkedése minimálisan szolgálja az adaptációt, illetve alapvető létfeltételeinek biztosítását. Ebben az összefüggésben arra is utalnunk kell, hogy a személyiség egysége az ember lelki egészségének egyik alapvető feltételét képezi. Minél magasabb szintű az integrálódás, az egység annál szilárdabbá, a rendszerjelleg annál evidensebbé (a személyiség annál egészségesebbé) válik, a viselkedés, a kommunikáció és az aktivitás pedig természetesen annál árnyaltabbá, adaptívitasában annál hatékonyabbá. A különböző szomatikus, intellektuális, érzelmi, akarat, jellembeli stb. komponensek integrálódása révén azt lehet mondani, hogy a személyiség (jóval) többet jelent, mint a szerkezetében található összetevők egyszerű összessége vagy gyűjteménye, mert hiszen itt szerveződésről van szó. Ebből következőszerűen egyrészt az fakad, hogy a személyiséget nem lehet szummatív gondolkodási modellek révén megközelíteni, másrészt az, hogy a személyiség nem lineáris jellegű rendszert alkot. Köztudott, hogy a linearitással nem jellemezhető rendszerek (kaotikus elemektől sem mentes) viselkedését rendszerint erős visszacsatolási hatások jellemzik. Carver és Scheier (1998, 476) úgy véli, hogy a visszacsatolós rendszerek hierarchiába szerveződnek. Ez a személyiség esetében is jól tükröződik, hiszen a különböző strukturális szintek között fölé- és alárendelt részeket találunk, amennyiben a személyiség szabályozási szintjei egymásra épülnek. E sajátos szituáció a viselkedés hierarchiáját is meghatározza.

A szinte állandó jelleggel működésben levő részrendszerek közötti kölcsönhatások olyan visszacsatolási effektusokra vezethetnek, amelyek az egyes alkotóelemek egyedi működéseinek összegeként semmiképpen nem érthetők meg. A személyiség önszerveződő és önszabályozó rendszerre való válását tehát az is jelentős mértékben segíti, hogy belső szükségletek, megfogalmazott célok vagy környezeti ingerek által kiváltott viselkedés eredményességéről a vezérlő komponens rendszerint visszacsatolásszerűen értesül, s ennek alapján megnyilvánulási formáit az eredményes célérés érdekében újabb és újabb döntések alapján szabályozni tudja. Végső soron a személyiség fejlettsége attól függ, hogy milyen szinten valósul meg az önmagára

vonatkoztatott, tehát visszacsatolt információk feldolgozása a vezérlő komponensben. Ennek alapján azt lehet megállapítani, hogy a személyiség mint rendkívül összetett komponensrendszer normális létezési módja a visszacsatolások komplex összjátékának eredményeképpen létrejövő önszerveződő (implicit önmódosuló) állapot.

Egyes személyiségmodellekben a személyiség egységét és oszthatatlanságát kétségbe vonják, annak alapján, hogy az egyes komponensek, illetve a komponensek működésbeli hatékonysága között a (rendszerint tesztekkel végzett) kutatások viszonylag alacsony korrelációkat mutattak ki (ami nyilván azt jelenti, hogy a komponensek viszonylagos autonómiával rendelkeznek). Könnyen elképzelhető azonban, hogy ha a személyiség nem képezne egységes önszerveződő rendszert (csupán az összetevő autonóm komponensek egyszerű szummációját), akkor egyrészt az emberek, illetve azok adaptációs megnyilvánulásai közötti különbözőségek számottevően lecsökkennének, minden ember szinte egyforma személyiséggel rendelkezne (s ebből adódóan nagyjából azonos módon viselkedne), hiszen mindenkinek viszonylag hasonló működésű gondolkodása, döntéshozatali képessége, jelleme, fantáziája stb. lenne, másrészt a személyiség működését nagyfokú merevség, a különböző szituációkhoz vagy helyzetárynyalatokhoz roppant nehezen igazodó hajlékonytalanság és feszesség jellemezné. Ezek szerint a személyiség pszichológiai megismerése, valamint viselkedésének előrelátása is roppant egyszerű feladattá változna. A személyiséget azonban köztudottan nem ismerhetjük és nem érthetjük oly módon meg, hogy csupán az egyes összetevőket mint különálló komponenseket, illetve mint önálló egységeket vizsgáljuk és ne számoljunk azok sokrétű kötelékeivel. A személyiség pszichológiai megismerésének nehézsége mindenekelőtt e kötelékek bonyolult valóságával hozható összefüggésbe. Elgondolni is félelmetes, hogy milyen pusztító következményekkel járna eme kötelékek hiánya, természetszerűleg az emberek személyiségbeli uniformizálódása, a csodálatos és elbűvölő személyi diverzitás csökkenése, hiszen a változatosság társadalmi síkon lényeges fenntartó erőt képvisel.

Köztudott, hogy a személyiség, pláne a gyermek- és ifjúkori fejlődésének folyamatában, egyszersmind rá van utalva a környezettel való állandó kölcsönhatásra, azt lehet mondani oly nagymértékben, hogy igazából attól nem is választható el (hiszen az éltető energiákat, a fenntartó és fejlesztő hatásokat innen nyerheti el). A környezet fogalmán most mindenekelőtt a szociális miliőt, az emberek és kulturális értékek által telített társadalmi közeget értjük, hiszen a személyiség alakulásában bizonyítottan ennek van kiemelkedő szerepe. A gyermekkor folyamán az egyén egyszerűen ki van szolgáltatva

környezetének, annak mintegy „függő helyzetű foglya” (Allport 1997, 188). Nem elszigetelt egység, hanem szociális környezetbe illeszkedő és annak feltételeitől, összetételétől, valamint ingergazdagságától nagymértékben függő struktúra, „a társadalmi-kulturális rendszerek mátrixába ágyazott rendszer” (Allport 1997, 213). Az egyén közvetlen környezetének, konkrét kulturális (illetve szubkulturális) miliójének függvényében nyeri el azt a struktúrát, amit *alapszemélyiség típusnak* nevezünk, s amelynek nemzeti jellege van (amennyiben annak belső szerkezeti elrendeződése, a szociális-kulturális milióban szerzett tapasztalatok következtében kialakult konstrukciója, a társadalom szinte mindegyik normális tagjánál kimutatható) és azon belül szakmai, vallási, nyelvi, foglalkozási stb. határok által megszabott irányultsága. Ennek az alapstruktúrának az alapján lehet az egyes ember személyiségéről nemzetisége, vallása vagy foglalkozása alapján bizonyos képet alkotni. Ami pedig az egyének közötti személyiségbeli különbségeket meghatározza, s a személyiségnek megismételhetetlenül és összetéveszthetetlenül egyedi jelleget kölcsönöz, az a genetikai tényezőkön túl, a társadalmi és kulturális, valamint a szándékos nevelő hatások hihetetlen változékonysága, az egyéni tapasztalatok gyakorlatilag végtelen sokrétűsége és egyszerűsége. Tehát adott embercsoport (közösség, nemzetiség, nemzet) minden tagjainál közös általános alapszerkezetre mindenekelőtt a nevelő hatások révén megélt tapasztalatok következtében ráépül egy olyan felépítmény, amely a személyiség szinguláris arculatát, páratlan belső szerveztségét határozza meg.

Minden jel arra utal, hogy a környezettel egy bizonyos szintű anyag és energiacsere nemcsak az egyén biológiai síkján zajlik le, hanem a szervezet pszichikus vetületeiben is. A biológiai szükségletek kielégítésén túl, a szervezet lelki rendszerének megfelelő működéséhez élményeket kiváltó ingerekre, hatásokra, kívülről érkező információkra van szükség. Ezek egyrészt a személyiség és a környezet közötti harmónia kialakulásához, másrészt a belső, testi-lelki egyensúlyállapot (homeosztázis) megalkotásához járulnak hozzá. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a környezet támogatja és valósággal táplálja, ingerhatásaival (működésre, implicite fejlődésre) aktiválja a személyiséget. Az ingerekkel való táplálásban, illetőleg az aktivációs szint meghatározásában elsőrendű szerepet nyilvánvaló módon a célirányos és szervezett nevelés játszik. Ezek szerint nyilvánvalóvá válik, hogy a személyiség alapvetően nyílt típusú rendszert alkot. Képes (többé-kevésbé sikeresen) reagálni, ráhangolódni és alkalmazkodni a környezet változásaihoz, s azzal párhuzamosan (homeosztázisát, illetve nyugalmi állapotát, valamint jóllétét biztosítandó) önmagát is át tudja alakítani, de ugyanakkor, összetett működései révén, alkalmas a környezet saját érdekeinek megfelelő megváltoztatására is. Nyílt

rendszer jellege abban is megmutatkozik, hogy belső és külső hatásokra komponenseinek állománya és helyzete változik, továbbá hogy fejlődőképes, folyamatosan egy magasabb szintű belső rendezettség, egy jobb belső egyensúly és egy szilárdabb egységesség kialakítására törekszik, hogy ekképpen minél aktívabban és hatékonyabban tudjon érdekeinek megfelelően alkalmazkodni. Minél összetettebb formákban képes a személyiség mint önszerveződő nyílt rendszer megnyilvánulni, annál hathatósabban tudja környezetét szükségleteinek függvényében módosítani, következőszerűen homeosztatisz egyensúlyát, nyugalmi állapotát és jóllétét biztosítani. Azonban nemcsak külső környezetével áll interakcióban, hanem saját belső komponenseinek készletével is, nemcsak környezetét módosítja, hanem – amint azt már láttuk – önszervező lehetőségei révén, optimalizáló szándékkal belső szerkezetét, illetve működésének internális feltételeit is folyamatosan változtatja. A személyiség ugyanis megállás nélkül receptálja változó környezetének mérhetetlenül sokféle ingerhatásait, azok közül egyeseket lereagál, elemez és feldolgoz, s ezáltal maga is ingerforrássá válik, melyre most már a környezet reagál (és módosul). E cirkuláris és ciklusos folyamat, mely nem ismer megállást, a személyiség előreívelő és tökéletesítő módosulását idézi elő. Ebben a szüntelen folyamatban a személyiség egyre komplexebb ingerek lereagálására lesz alkalmas, ugyanakkor egyre magasabb szintű és árnyaltabb reakciók kiváltására lesz képes, de talán soha nem kerül egy kész állapotba. Tehát a környezettel lefolytatott csereműködések révén a személyiség megállás nélkül fejlődik, ugyanis visszafordíthatatlanul egy differenciáltabb állapot irányába halad, s egy magasabb szintű belső rend birtokába jut. A környezet (tárgyi és személyi) ingersegénysége, a kulturális hatás- és ingerdepriváció vagy az egyén környezetétől való (önszándékú vagy kényszerű) izolációja (következőszerűen fejlesztési potencialitásokkal rendelkező tényezőktől való megfosztottsága) köztudottan súlyos torzulásokat, fejlettségbeli lemaradásokat, esetenként helyrehozhatatlan károsodásokat idéz elő a személyiség struktúrájában, értelemszerűen annak adaptív mechanizmusaiban.

Megalapozottnak ítéhető meg az a feltételezés, mely szerint a személyiségkomponensek belső stabilitását, a komponensek közötti összekapcsolódások harmóniáját és állandóságát roppant bonyolult, a tudomány által még ma sem egészen tisztázott öröklött szabályozó mechanizmusok biztosítják. Rendkívüli kutatási feladatot képez e mechanizmusok titokzatos szerepének további feltárása, mert hiszen azok megfelelő működése a személyiség alkotó összetevőinek organikus egyensúlyát, az összetevők között ható erők időbeli állandóságát és folytonosságát garantálják. Az azonban egyértelműen beigazolódott, hogy amennyiben eme

mechanizmusok valamilyen okból kifolyólag megsérülnek, s a komponensek belső harmonikus összhangját és összjátékát már nem képesek megfelelő állapotban fenntartani, akkor a személyiség egyensúlya megbomlik és egysége megreped vagy szétesik, mintegy dezintegrálódik. Ekkor az úgynevezett maladaptív viselkedésformák mintázatai alakulhatnak ki, amelyek negatív módon befolyásolják a személy normális életvitelre vonatkozó lehetőségeit. Szélsőségesebb esetekben az egység sérülése magának a személyiségnek a szétesését eredményezheti, ami olyan súlyos személyiségzavart jelent, amely lehetetlenné teszi az önálló, aktív és alkotó alkalmazkodást, s az egyén teljesen elvesztheti életviteli képességét. Ugyanis a szabályozó mechanizmusok elégtelen működésének következtében a komponensek között összevisszaság keletkezik, illetve kaotikus kapcsolódások és instabil, anarchikus állapotok alakulnak ki, kezdnek el uralkodni a személyiségben. Ebben az esetben a személyiség koherenciája megbomlik, adaptációs működésének határfoka nagymértékben lecsökken, súlyosabb esetekben pedig teljesen meg is szűnik (s az egyén egyes-bajos dolgait mások segítségével nélkül, másokra való támaszkodás hiányában, saját értékelései, megítélései és elhatározásai, illetve döntései alapján autonóm módon nem lesz képes intézni).

A személyiség egysége voltaképpen azt jelenti, hogy a beért öröklött és a kifejlődött tanult alkotó komponensek (mint bizonyos önállósággal is rendelkező), magasabb vagy alacsonyabb rendű vonások, mint sajátos funkciókat betöltő egységek organikus rendszerre szerveződnek, azaz kölcsönös meghatározottsági és feltételezettségi kapcsolatok hálózata épül ki közöttük. Ennek következtében a személyiség bármilyen jellegű és kiterjedésű aktivitásában vagy viselkedésében rendszerint nem egy, hanem nagyszámú, egymással kapcsolatban levő komponens lendül működésbe. Ez az érdekes sajátosság teszi lehetővé egyrészt azt, hogy egy személy bizonyos cselekedete vagy adott szituációban megnyilvánuló viselkedése sok dolgot, olykor szinte mindent eláruljon róla, másrészt pedig azt, hogy a megismert vonások alapján az elkövetkező viselkedését előreláthassuk. A viselkedések tehát vonásokat tükröznek, a vonások pedig a maguk rendjén mintegy belülről határozzák meg a viselkedéseket. A viselkedés tanulmányozása fényt derít a vonásokra, a vonások vizsgálata pedig a lehetséges (célok és helyzetek által is determinált) viselkedések skáláját fejezi ki. Tehát a személyiség viselkedését érvényesen akkor érthetjük meg, ha egyrészt megismerjük összetevő komponenseit, illetve a komponensek minőségét, másrészt pedig, ha feltárjuk a komponensek hierarchiáját, valamint a komponensek között ható erőket is. A személyiség működéseiben kisebb-nagyobb részesedési aránnyal egyfelől elementárisabb, másfelől pedig komplexebb (azaz több alkotóelemből álló, maguk is

komponensrendszert alkotó) komponensek vesznek részt. Röviden szólva azt lehet megfogalmazni, hogy a személyiség belső működése, s az annak alapján lezajló külső megnyilvánulásai mondhatni az összes komponensek közreműködésével valósulnak meg. Ez az állítás egyértelműen a személyiség egységére utal, ugyanakkor arra, hogy a személyiség szerkezetében található komponensek mindegyike kiemelkedő fontossággal bír. A napi oktatási-nevelési gyakorlat nem mindig veszi figyelembe ezt a tényt, hisz gyakorta megtörténik, hogy egyes személyiség-összetevők (például a tudás, gondolkodás vagy intelligencia) fejlesztésére az iskola messzemenően nagyobb hangsúlyt fektet, mint más komponensek alakítására. Az összetevő komplex komponensek (komponensrendszerek) közül a személyiség külső megnyilvánulásainak összefüggésében Nagy József (2000, 28) kiemel néhányat, mindenekelőtt a motívumrendszert, az affektív apparátust, a képességrendszert és az ismeretrendszert említi meg. Világossá válik tehát, hogy a nevelésnek, a hatékony személyiség fejlesztésének viszonylatában, milyen irányban kell munkálkodnia (természetesen, hogy azt a gyakorlatot, ami még a ma iskolájára is jellemző, nevezetesen az ismeretrendszer formálásának egyeduralmát, s más komponensek fejlesztésének elhanyagolását nem szabad tovább fenntartania).

A fentiekben elmondottakat összegezve arra következtethetünk, hogy az emberi személyiség, fejlődési folyamatának egy bizonyos állomásán, a szerkezetében található strukturális komponensek magas szintű integrációjának és hierarchizációjának alapján, felsőbb rendű, önmagát elemezni, értékelni, szervezni, fenntartani, fejleszteni és újratermelni képes, megnyilvánulásainak önszabályozására alkalmas pszichikus természetű egységes nyílt rendszerré alakul. E rendszerré szerveződés folyamata azonban komplex és ingergazdag tanulási környezet hiányában, szakszerű pedagógiai támogatás, illetve nevelés nélkül nem valósulhat meg. Ebből fakad, hogy az iskolai nevelésnek hozzá kell járulnia ahhoz, hogy az egyén környezeti hatásokra és szituációkra adott tanult reakciót – szokásait, készségeit, képességeit – (az öröklött komponensei mellett) relatíve stabil formák jellemezzék, hogy objektíválódó cselekvéseinek, aktivitásának, kommunikációjának (nyilván gondolatainak vagy érzéseinek is), végső soron egész viselkedésének megfelelő adaptív konzisztenciája legyen.

Irodalomjegyzék

Allport, G. W.: *A személyiség alakulása*. Budapest, 1997, Kairosz.

Hírek, események

Buda Béla: *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*. Budapest, 1986, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Carver, S. Ch. – Scheier, M. F.: *Személyiségpszichológia*. Budapest, 1998, Osiris.

Nagy József: *XXI. század és nevelés*. Budapest, 2000, Osiris.